

Uvedba valute na zlati podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski

ANDREJ PANČUR

IZVLEČEK

Z novim letom 2000 bo večina držav Evropske unije uvedla skupno valuto. Slovenija ne more biti tu neopredeljena, kajti od uspeha celotnega projekta je odvisna gospodarska in politična prihodnost Združene Evrope.

Vse to spominja na čas, ko se je Avstro-Ogrska leta 1892 pridružila klubu držav z zlato valuto s temi pričakovanji in cilji: stabilnost in mir za narodno gospodarstvo, ugled in moč za državo.

Avtor prikaže tri valutne sisteme v 19. stoletju na podlagi dragih kovin in podrobno analizira valutni sistem in valutne reforme Avstro-Ogrske v drugi polovici 19. stoletja.

Ključne besede: evropska valuta, Evropska unija, Avstro-Ogrska, zlata podlaga, srebrna valuta, gospodarski razlogi, politični razlogi

ABSTRACT

INTRODUCTION OF A CURRENCY BASED ON THE GOLD STANDARD IN 1892 IN AUSTRIA-HUNGARY

In 2000 the majority of the countries of the European Union will introduce a common currency. Slovenia must take a stand on this, since the economic and political future of United Europe will depend on the success of the entire project.

This brings to mind the time in 1892 when Austria-Hungary joined the club of nations with a gold-based currency, having three expectations and goals: stability and peace for their national economy, reputation, and power for the state.

The author demonstrates three currency systems in the 19th century based on precious metals, and analyses in detail the currency system and currency reforms of Austria-Hungary in the second half of the 19th century.

Key words: European currency, European Union, Austria-Hungary, gold standard, silver currency, economic reasons, political reasons

Z novim letom bo večina držav Evropske unije stopila na pot uvajanja skupne evropske valute. S tem pomembnim gospodarskim in tudi političnim korakom so seveda povezana najrazličnejša pričakovanja, strahovi in negotovost. Tudi Slovenija do nove valute ne more biti neopredeljena, kajti od uspeha celotnega projekta je odvisna gospodarska in politična prihodnost združene Evrope. Vsa dogajanja, ki spremljajo uvajanje nove valute, me spominjajo na čas, ko se je Avstro-Ogrska leta 1892 pridružila klubu držav z zlato valuto. Takratna avstrijska vlada je na kratko povedano od te poteze pričakovala sledeče:

"Stabilnost in mir za narodno gospodarstvo, ugled in moč za državo."¹

V 19. stoletju so poznali tri valutne sisteme, ki so imeli za podlago dragi kovini: zlata valuta, srebrna valuta in bimetalistična valuta. V bimetalističnih državah sta bila zakonito plačilno sredstvo tako zlato kot srebro. Menjalno razmerje med obema kovinama je fiksirala država. V prvi polovici 19. stoletja je imela zlato valuto le Velika Britanija. Bimetalistično sta imeli Združene države in Francija, kateri so se od leta 1865 dalje v latinski denarni zvezi pridružile tudi Italija, Belgija, Švica, Grčija in neformalno Španija in Romunija. Ostale države so imele srebrno valuto. Ko je sredi stoletja z odkritjem zlata v Avstraliji in Kaliforniji cena zlatu pričela padati, je cenejši in s tem slabši zlati denar v bimetalističnih državah pričel izpodrivati srebro. Valuta teh držav je neprostoovoljno naenkrat praktično temeljila na zlatu. To je spodbudilo tudi druge države k uvedbi zlate valute. Leta 1873 jo je tako formalno uvedla združena Nemčija, ki so ji sledile Nizozemska, skandinavske države, začasno Združene države Amerike in v letih 1876-78 tudi države latinske denarne zveze.²

Avstrija je imela v tem času srebrno valuto. Bolj pravilno, v državi je bil v uporabi papirnati denar, katerega vrednost je temeljila na srebru. Vendar je bil vse do leta 1878 papirnati goldinar vreden manj kot njegova srebrna podlaga, čeprav je bil kot plačilno sredstvo v državi vreden prav toliko, kolikor je znašala njegova imenska vrednost. Država je namreč, da bi preprečila prekomerno padanje vrednosti papirnatega denarja, za ta denar uvedla prisilni tečaj. Zaradi prisilnega tečaja je bil ta denar vsakdo dolžan sprejeti po njegovi imenski vrednosti. Nihče ni smel zahtevati za bankovec več ali manj, kakor je bilo to zakonsko določeno. S tem se je država odpovedala svoji obveznosti, da papirnati denar, ki ga je izdala, na zahtevo imetnika tega denarja zamenja za toliko srebra, kolikor naj bi bil bankovec zakonsko vreden. Vrednost papirnatega denarja je bila tako dejansko precenjena. Država pa seveda tega prisilnega tečaja ni mogla uveljaviti tudi v tujini. Zato je moral vsakdo, kdor je hotel zamenjati papirnati goldinar za zlato ali srebrni tuji denar, pri menjavi z nadplačilom poravnati to razliko med tečajno in imensko vrednostjo papirnatega denarja. In ta zaračunana razlika se imenuje ažija.

Glavni cilj vseh avstrijskih valutnih reform je bila ponovna uvedba plačevanja v srebrni gotovini, s čimer bi izginila tudi moteča ažija. Vendar so vse reforme spodletele zaradi vojn (1859 in 1866), ki so spodbudile državno zadolževanje in tiskanje novega denarja.³ V sedemdesetih letih pa je začela cena srebra zaradi povečanega pridobivanja⁴ in manjšega povpraševanja⁵ dramatično padati. Zato je bil konec leta 1878 papirnati

1 Szczezanowski, Stanislaw: Bericht des Valutausschusses über die Gesetzentwürfe, betreffend die Regelung der Valuta und die Convertirung einiger Kategorien der Staatsschuld. - Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, XI. Session, 1892, št. 419, str. 27.

2 Born, Karl Erich: Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1977, str. 10-13.

3 März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien. - Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Die wirtschaftliche Entwicklung, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1973, str. 324-329.

4 Vilar, Pierre: Zlato i novac u povijesti 1450-1920, Nolit, Beograd, 1990, str. 431-432.

5 Vedno več držav je namreč prešlo na zlato valuto, zaradi česar niso več kupovale srebra in so svoje zaloge srebra tudi prodajale. Szczezanowski, Stanislaw: Bericht des Valutausschusses über die Gesetzentwürfe, o.c., str. 2. Tudi velika uvoznica srebra - Indija, je zelo zmanjšala nakupe. Tremel, Ferdinand: Wirtschafts- und sozialgeschichte Österreichs, Franz Deuticke, Wien, 1969, str. 335.

goldinar kar naenkrat vreden prav toliko kot njegova srebrna podlaga, že naslednje leto pa celo več.⁶

Čeprav je bil srebrni goldinar dejansko vreden manj kot papirnati, sta v notranjem plačilnem prometu imela povsem isto vrednost. Zato so manj vredni srebrniki začeli iz denarnega prometa izpodrivati vrednejši papirnati denar. Ljudje so kupovali srebro in ga dali v državni kovnici prekovati v srebrnike. Vlada se je zato odločila, da preneha s kovanjem srebrnikov za privatne osebe. S tem so avstroogrske papirnate valute praktično odvezali od njene srebrne zakonske podlage.⁷

Srebrne ažijske turej ni bilo več. Vendar se avstroogrške valutne težave s tem še niso končale. Kot smo videli, je takrat veliko držav že imelo valute z zlato podlago. In tudi cena zlata je v primerjavi s padajočimi cenami srebra primerno naraščala. Zato je sedaj namesto problema srebrne ažijske nastopil problem zlate ažijske. Ker je cena srebra padala in zlata naraščala, je bilo potrebno pri menjavi goldinarjev v zlato denar plačati zlato ažijske.

Dolgo časa je bila zlata ažijska zelo visoka. Nizka cena avstroogrškega denarja na mednarodnem valutnem trgu je bila ugodna za domače izvoznike in odplačevanje dolgov tujini. Vendar je po letu 1888 zlata ažijska začela hitro padati. Zaradi dražjega domačega denarja so izvozniki pri prodaji na tujih trgih za iztrženo zlato valuto dobili vedno manj domačega denarja. Na zunanjo trgovino je ažijska negativno vplivala tudi s svojim nenehnim nihanjem. Zato so prav tisti krogi (zlasti veliki ogrski kmetijski izvozniki), ki so prej nasprotovali uvedbi zlate valute, to sedaj odločno podpirali.⁸

Predlagani zlato valuti so zlasti nasprotovali številni bimetalisti, ki so se bali deflacijskih učinkov dragega zlata in so zato navijali za inflacijsko srebrno valuto.⁹ Po večletnih proceduralnih in strankarsko političnih zapletih je bila valutna reforma 11. avgusta 1892 končno uzakonjena.¹⁰ Z njo so namesto goldinarja na srebrni podlagi vpeljali krono na zlato podlago. Stari denar je po sprejemu reforme ostal še naprej v veljavi. Šele z novim letom 1900 je krona končno postala edina veljavna denarna enota Avstro-Ogrske.

Vendar Avstro-Ogrske na pot k uvedbi zlate valute niso pognali le gospodarski razlogi, temveč tudi povsem politično prestižni. Takrat ni bilo le ekonomsko pametno, da je valuta določene države temeljila na zlatem standardu, temveč je to veljalo tudi kot znak pripadnosti skupini civiliziranih narodov sveta.¹¹ Temu krogu "zlatih" držav se je hotela pridružiti tudi Avstro-Ogrska. "Tako si vendarle ne smemo pustiti lagati, da so hkrati in po možnosti odločilno na odločitev vlade vplivali državni oziri. Medtem ko Avstrija še pred 20 leti s svojimi bankovci nikakor ni bila osamljena, je sedaj v tem oziru kar izolirana." Zato "je za državni ugled Avstrije z vsakim letom bolj škodljivo,

6 März, Eduard: Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I. Am Beispiel der k.k. priv. österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe, Europa Verlag, Wien, Frankfurt, Zürich, 1968, str. 258; Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948. - Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948, Springer Verlag, Wien, 1949, str. 145.

7 Szczepanowski, Stanislaw: Bericht des Valutaausschusses über die Gesetzentwürfe, o.c., str. 2-3.

8 Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, Zeitschrift für Volkswirtschaft Sozialpolitik und Verwaltung. Organ der Gesellschaft österreichischer Volkswirte, Wilhelm Braumüller, Wien, Leipzig, 1902, str. 345; März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, o.c., str. 325.

9 Hobsbawm, Eric: The Age of Empire 1875-1914, Vintage Books, 1989, str. 37.

10 Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 5. del: 1891-1895, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz, 1978, str. 212-214.

11 Capie, Forrest in Wood, Geoffrey: Money in the Economy. - The Economic History of Britain Since 1700, 2. del: 1860-1939, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, str. 217.

da še vedno pripada deželam z neurejeno valuto".¹² Dokler bo Avstro-Ogrska imela le papirnato valuto, "se dejansko degradiramo v gospodarsko silo drugega ranga. Oznajamo, da naša država ne poseduje moči, da denarno sredstvo, ki velja v civiliziranem svetu - kovani denar, tudi pri nas uvede kot denar".¹³ Celo tisti, ki so poudarjali slabosti nameravane valutne reforme, so bili podobnega mnenja: "Nihče ne bo zanikal, da starost in ugled naše dinastije, raven kulturnega napredka v sedanjem štadiju, [...] naši državi daje pravico, da stopi v vrsto z Anglijo, Francijo in Nemčijo."¹⁴

Slovenske stranke so bile takrat del vladne koalicije. Zato so uradno podpirale vladni načrt za valutno reformo. Slovenski poslanec Fran Šuklje je bil tako eden glavnih podpornikov nove valute.¹⁵ Čeprav je večina poslancev s slovenskega ozemlja glasovala za reformo, so se našli tudi takšni, ki so bili odločno proti. Slovenski poslanec Viljem Pfeifer je tako glasoval proti, ker "kot zastopnik revnega prebivalstva ne morem glasovati za predloge, ki bodo že itak preobloženim davkoplačevalcem zvišali davke".¹⁶ Vladni poslanci s tem niso kršili strankarske discipline, saj naj bi jim klubi pri glasovanju pustili proste roke.¹⁷ Ali so tako glasovali zaradi svojega iskrenega prepričanja, ali pa so le izkoristili ljudski strah za nabiranje političnih točk, je težko reči. Dejstvo je, da je bilo mnoge ljudi (tudi na Slovenskem) strah sprememb, ki jih bo prinesla zlata valuta. "Človek ima občutek, da to, kar obstaja, ni dobro. Pa vendar ima občutek, da je tukaj zelo težko priskočiti na pomoč in da je mogoče vendarle bolje pustiti stvari, naj gredo svojo pot."¹⁸ Vendar je kljub mnogim strahovom valutna reforma uspela.

BIBLIOGRAFIJA

- Born, Karl Erich: Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1977.
- Capie, Forrest in Wood, Geoffrey: Money in the Economy. - The Economic History of Britain Since 1700, 2. del: 1860-1939, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, str. 217-246.
- Hobsbawm, Eric: The Age of Empire 1875-1914, Vintage Books, 1989.
- Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948. - Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948, Springer Verlag, Wien, 1949, str. 127-223.
- Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 5. del: 1891-1895, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz, 1978.
- März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien. - Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Die wirtschaftliche Entwicklung, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1973, str. 323-368.
- März, Eduard: Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I. Am Beispiel der k.k. priv. österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe, Europa Verlag, Wien, Frankfurt, Zürich, 1968.
- Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, Zeitschrift für Volkswirtschaft Sozialpolitik und Verwaltung. Organ der Gesellschaft österreichischer Volkswirte, Wilhelm Braumüller, Wien, Leipzig, 1902, str. 337-393, 496-559.
- Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, 1. del, Slovenska matica, Ljubljana, 1988.
- Tremel, Ferdinand: Wirtschafts- und sozialgeschichte Österreichs, Franz Deuticke, Wien, 1969.
- Vilar, Pierre: Zlato i novac u povijesti 1450-1920, Nolit, Beograd, 1990.

- 12 Szczezanowski, Stanislaw: Bericht des Valutaausschusses über die Gesetzentwürfe, o.c., str. 8.
- 13 To je izjavil celjski poslanec Richard Foregger. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, XI. Session, 154. Sitzung, 13. julij 1892, str. 7132.
- 14 E. S.: Ueber die Valutaregulierung, Marburger Zeitung, št. 19, 6. marec 1892.
- 15 Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, 1. del, Slovenska matica, Ljubljana, 1988, str. 242-245.
- 16 Vrejenje valute. Govor g. poslanca V. Pfeijerja v državnemu zboru dne 18. julija 1892, Slovenec, št. 165, 22. julij 1892.
- 17 Zur Valutadebatte, Laibacher Wochenblatt, št. 623, 16. julij 1892.
- 18 Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, 129. Sitzung, XI. Session, 14. maj 1892, str. 5924.